

คุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำ ที่คนไทยควรรู้

Value and Importance of Wetland
Thai People Should Know

สมชาย เลี้ยงพรพรรณ (Somchai Liengpornpan)¹

บทคัดย่อ

พื้นที่ชุ่มน้ำกับวิถีชีวิตมนุษย์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากพื้นที่ชุ่มน้ำมีคุณค่าและความสำคัญต่อมนุษย์นานัปการ ดังเช่น ให้น้ำเพื่อใช้รักษาร่างกายและชีวิต อุปโภคบริโภค ทำเกษตรกรรม อุตสาหกรรม คมนาคมขนส่ง ผลิตพลังงานไฟฟ้า ป้องกันน้ำเค็มรุกเข้ามาในแผ่นดิน พิธีกรรมทางศาสนา ประเพณี นิยม การกีฬา และการพักผ่อนหย่อนใจเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งอาหาร แหล่งกำเนิดชุมชนและอารยธรรมของมนุษย์ อาหาร แหล่งมรดกโลก แหล่งศึกษาวิจัยทางวิชาการ แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งที่อยู่อาศัยของสายพันธุ์พืชและสัตว์ประจำถิ่น แหล่งพลังงานชีวมวล แหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยว แหล่งกักเก็บธาตุ แหล่งกักเก็บน้ำและป้องกันน้ำท่วม ช่วยป้องกันและรักษาเสถียรภาพชายฝั่ง อนุรักษ์ธรรมชาติ รักษาความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ รักษาความปลอดภัย และช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ ดังนั้น สมควรอย่างยิ่งที่คนไทยจะได้เรียนรู้และตระหนักถึงการใช้พื้นที่ชุ่มน้ำอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : คุณค่าและความสำคัญ, พื้นที่ชุ่มน้ำ

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 90000,
อีเมล : somchai.@tsu.ac.th

Abstract

Wetland and ways of life of human beings are closely related. It can be seen that wetland is valuable and important to human beings in numerous ways. It is a source of water that is used to cure human body and life, consume and use in agriculture, industry and transportation and produce electric power. It protects land from intruding sea water. It is used for rites and rituals, traditions, sports and recreation purposes. Wetland serves as a source of food, a birth place of community and human civilization, human heritage, learning and research, natural resource, local plant and animal habitats, bio- energy source, tourism resource, minerals and water storing source. It helps prevent flood, keep stability of coastline, nature, prosperity of ecology and safety. Wetland also plays a role in economic development. It is very important for Thai people to learn and realize sustainable ways in using such precious wetland.

Keywords : value and importance, wetland

ความนำ

พื้นที่ชุ่มน้ำมีความเกี่ยวพันใกล้ชิดกับชีวิตความเป็นอยู่ของสิ่งมีชีวิต ทั้งมนุษย์ สัตว์ และพืช จึงมีคุณค่าและความสำคัญมากมาย ดังเช่น เป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค การเกษตร การชลประทาน การประมง หรือการคมนาคมขนส่ง เป็นแหล่งเก็บกักน้ำจืด ป้องกันและบรรเทาปัญหาน้ำท่วม ป้องกันน้ำเค็มมิให้รุกเข้ามาในแผ่นดิน ป้องกันชายฝั่งพังทลาย ดักจับตะกอน ธาตุอาหาร และสารพิษ เป็นแหล่งผลิตอาหาร เป็นแหล่งรวมสายพันธุ์พืชและสัตว์ เป็นแหล่งนันทนาการและการท่องเที่ยว เป็นแหล่งตั้งถิ่นฐาน ชุมชนเมือง ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น เป็นแหล่งศึกษาวิจัยทางธรรมชาติวิทยา เป็นแหล่งอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นต้น และประเทศไทยมีลักษณะที่ตั้ง ภูมิประเทศ และภูมิอากาศที่เหมาะสม ทำให้พื้นที่ชุ่มน้ำทั้งที่เป็นน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม กระจายอยู่ในทุกภูมิภาคแล้วไม่น้อยกว่า 22 ล้านไร่ และเป็นพื้นที่รองรับการทำเกษตรกรรมและการตั้งชุมชนเมืองมาแต่อดีตมาแล้ว จึงสมควรที่คนไทยจะได้รู้จักและตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำ

ทำความเข้าใจกับ “พื้นที่ชุ่มน้ำ”

พื้นที่ชุ่มน้ำ หมายถึง พื้นที่ลุ่มต่ำหรือพื้นที่พรุที่มีน้ำขัง เกิดตามธรรมชาติหรือจากการกระทำของมนุษย์ น้ำที่ขังมีทั้งน้ำจืด น้ำกร่อย หรือน้ำเค็ม อาจเป็นการขังถาวรหรือชั่วคราวก็ได้ (คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมบัญญัติพินิจวิทยา, 2551 : 165)

พื้นที่ชุ่มน้ำ (wetland) ตามคำจำกัดความในมาตรา 1 และมาตรา 2 ของอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ หมายถึง “พื้นที่ลุ่ม พื้นที่ราบลุ่ม พื้นที่ลุ่มชื้นแฉะ พื้นที่ขังน้ำ มีน้ำท่วม มีน้ำขัง พื้นที่พรุ พื้นที่แหล่งน้ำ ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่มีน้ำขัง หรือน้ำท่วมอยู่ถาวร และชั่วคราว ทั้งที่เป็นแหล่งน้ำนิ่ง และน้ำไหล ทั้งที่เป็นน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม รวมไปถึงพื้นที่ชายฝั่งทะเล ที่มีความลึกของระดับน้ำไม่เกิน 6 เมตร อาจรวมถึงพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำ และชายฝั่งทะเลซึ่งติดกับพื้นที่ชุ่มน้ำและเกาะหรือน้ำทะเลลึกมากกว่า 6 เมตร เมื่อน้ำลดลงต่ำสุด ” (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2552 : 1, 4)

จากความหมายของพื้นที่ชุ่มน้ำดังกล่าว และสภาพภูมิศาสตร์ที่สอดคล้องกัน สามารถแบ่งประเภทพื้นที่ชุ่มน้ำออกเป็นดังนี้

1. พื้นที่มีน้ำท่วมขังตลอดเวลา หรือน้ำท่วมอยู่ถาวร เช่น ทะเลสาบ (lake) ที่ลุ่มน้ำขัง (swamp) อ่างเก็บน้ำ (reservoir) ชลทัศน์ (waterscape) ที่ลุ่มชื้นแฉะชายฝั่ง (coastal wetland) ชะวากทะเล (estuary) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549 : 340, 514, 458, 553-554, 124, 220) หนอง บึง บ่อเลี้ยงปลา บ่อเพาะเลี้ยงพืชน้ำ บ่อบำบัดน้ำเสีย เป็นต้น
2. พื้นที่มีน้ำท่วมขังเป็นฤดูกาล เช่น หุบเขา (valley) เนินตะกอนรูปพัด (alluvial fan) ที่ราบน้ำท่วมถึง (flood plain) ที่ราบตะกอนน้ำพา (alluvial plain) สันดินริมน้ำ (levee) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549 : 544, 19-20, 238, 353) นาข้าว นาเกลือ คูน้ำ เป็นต้น
3. พื้นที่มีน้ำท่วมเป็นบางเวลาหรือบางครั้งบางคราว เช่น ที่ลุ่มชื้นแฉะ (marsh) ชายทะเล (shore) หาด (beach) ที่ลุ่มราบชายเลน (mud flat) ที่ลุ่มราบน้ำขึ้นถึง (tidal flat; tidal marsh) ที่ลุ่มน้ำเค็ม (salt marsh; saline) สันดอน (bar) สันดอนชายฝั่ง (longshore bar) สันดอนจะงอย (spit) เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549 : 373, 481, 63, 396, 525, 466, 52, 362, 498)

4. พื้นที่เป็นแหล่งน้ำนิ่ง เช่น ทะเลสาบรูปแอก บึงโค้ง หรือกุด (oxbow lake) หลุมยุบ (sinkhole) ทะเลสาบ (lake) อ่างเก็บน้ำ (reservoir) บ่อน้ำหรือสระ (pond) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549 : 419, 483, 340, 458, 439) บ่อเลี้ยงปลา นากระจัด นาบัว นาเกลือ เป็นต้น

5. พื้นที่เป็นแหล่งน้ำไหล เช่น น้ำตก (waterfall) แก่ง (rapids) แม่น้ำ (river) ลำธาร (brook) แควหรือลำน้ำสาขา (tributary) ธารประสานสาย (braided stream) ทางน้ำโค้งตัว (meander) ช่องปากน้ำ (gut) ร่องน้ำลง (ebb channel) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549 : 553, 454, 88, 533, 85, 375, 280, 203) คลองระบายน้ำ คลองประปา บาง เป็นต้น

6. พื้นที่เป็นแหล่งน้ำจืด เช่น แม่น้ำ (river) ลำธาร (brook) ทะเลสาบ (lake) ทะเลสาบรูปแอก บึงโค้ง หรือกุด (oxbow lake) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549 : 88, 340, 419) อ่างเก็บน้ำ บึง หนองบ่อน้ำหรือสระ คูน้ำ ท้องร่อง เป็นต้น

7. พื้นที่เป็นแหล่งน้ำกร่อย เช่น ชะวากทะเล (estuary) ทะเลสาบน้ำเค็มชายฝั่ง (lagoon) ช่องปากน้ำ (gut) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549 : 220, 340, 280) ปากแม่น้ำ ที่ไหลลงทะเล เป็นต้น

8. พื้นที่เป็นแหล่งน้ำเค็ม เช่น ทะเล (sea) ทะเลสาบน้ำเค็มชายฝั่ง (lagoon) ลา กูนสันดอนกัน (barrier lagoon) เทือกปะการังสันดอน (barrier reef) พืดหินปะการัง (coral reef) เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549 : 472, 340, 55, 144)

9. พื้นที่ชายฝั่งทะเลที่มีระดับน้ำลึกไม่เกิน 6 เมตร และอาจรวมถึงพื้นที่ริมฝั่ง แม่น้ำและชายฝั่งทะเลซึ่งอยู่ติดกับพื้นที่ชุ่มน้ำและเกาะหรือน้ำทะเลลึกมากกว่า 6 เมตร เมื่อน้ำลงต่ำสุด เช่น ชายทะเล (shore) แหลม (cape) สันดอนจระเขย (spit) อ่าว (bay) หาด (beach) ที่ลุ่มราบชายเลน (mud flat) ป่าชายเลน (mangrove swamp) เกาะปะการัง (coral island) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549 : 481, 97, 498, 62, 63, 396, 369, 144) เป็นต้น

จากการแบ่งประเภทพื้นที่ชุ่มน้ำดังกล่าว สามารถสรุปรวมได้เป็น 2 ประเภทหลัก ๆ ดังนี้

1. พื้นที่ชุ่มน้ำที่เกิดเองตามธรรมชาติ เช่น น้ำตก แม่น้ำ ลำธาร หนอง ทะเลสาบ รูปแอก บึงโค้ง หรือกุด แก่ง กุ่มลักษณะ (pot-hole) ธารประสานสาย หลุมยุบ ที่ลุ่มน้ำขัง ที่ลุ่มขึ้นและชายฝั่ง ทะเลสาบ ทะเลสาบน้ำเค็มชายฝั่ง ทะเลสาบสันดอน ชายทะเล

แหลม สันดอน สันดอนจะงอย อ่าว หาด ชะวากทะเล ที่ลุ่มราบน้ำขึ้นถึง ที่ลุ่มราบชายเลน ป่าพรุ ป่าชายเลน เทือกปะการังสันดอน พืดหินปะการัง แหล่งหญ้าทะเล (seagrass bed) เกาะปะการัง เป็นต้น

2. พื้นที่ชุ่มน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น พื้นที่ชลประทาน เขื่อน อ่างเก็บน้ำ คลองระบายน้ำ คลองประปา คูน้ำ ท้องร่อง บ่อเลี้ยงปลา นาทุ่ง นาเกลือ บ่อเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ บ่อเพาะเลี้ยงสาหร่าย บ่อตกปลา พื้นที่สวนผัก สวนผลไม้ นาข้าว นาบัว นาผักบุ้ง นาผักกระเฉด นากระเจี๊ยบ นากระจุต นาสาหร่าย บ่อบำบัดน้ำเสีย ชุมเมืองแร่ร้าง เป็นต้น (สมชาย เลี้ยงพรพรรณ, 2558 : ไม่มีเลขหน้า)

ประเทศไทยมีลักษณะภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ที่ตั้ง ขนาด และรูปร่างที่เหมาะสมต่อการเกิดเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ จึงทำให้มีเนื้อที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ อย่างน้อย 36,616.16 ตารางกิโลเมตร (22,885,100 ไร่) หรือคิดเป็นร้อยละ 7.5 ของพื้นที่ประเทศ (320,696,887.50 ไร่) (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542 : 16) โดยมีพื้นที่ชุ่มน้ำกระจายอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศสรุปได้ดังนี้

1. พื้นที่ชุ่มน้ำแหล่งน้ำจืด มีทั้งประเภท แหล่งน้ำไหลและแหล่งน้ำนิ่ง โดยมีพื้นที่ชุ่มน้ำที่เป็นแหล่งน้ำจืดประเภท คลอง ห้วย ลำธาร แม่น้ำ มากที่สุดอย่างน้อย 25,008 แห่ง (พื้นที่ 2,764.907 ตารางกิโลเมตรหรือ 1,728,066.875 ไร่) รองลงมา ได้แก่ ประเภท ทะเลสาบ หนอง บึง อ่างเก็บน้ำ เขื่อน อย่างน้อย 14,128 แห่ง หนองน้ำหรือที่ลุ่มขึ้นและอย่างน้อย 1,993 แห่ง ตามลำดับ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542 : 15-16) พื้นที่ชุ่มน้ำที่มีน้ำจืดที่สำคัญ เช่น ที่ราบลุ่มน้ำและแม่น้ำโขง แม่น้ำปิง แม่น้ำน่าน น้ำแม่อิง แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำสะแกกรัง แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำเลย แม่น้ำมูล แม่น้ำชี แม่น้ำสงคราม ลำปาว ลำตะคอง แม่น้ำปราจีนบุรี แม่น้ำบางปะกง แม่น้ำประแสร์ แม่น้ำจันทบุรี แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำเพชรบุรี แม่น้ำปราณบุรี แม่น้ำชุมพร แม่น้ำตาปี แม่น้ำปากพนัง แม่น้ำสายบุรี แม่น้ำปัตตานี เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2557 : 144-146) พื้นที่แหล่งน้ำ เช่น กว๊านพะเยา (จ.พะเยา) บึงสีไฟ (จ.พิจิตร) ทุ่งทะเลหลวง (จ.สุโขทัย) บึงบอระเพ็ด (จ.นครสวรรค์) บึงกระเจี๊ยบใหญ่ (จ.ชัยนาท) บึงพระราม (จ.พระนครศรีอยุธยา) บึงละหาน (จ.ชัยภูมิ) หนองหาน (จ.อุดรธานี) ทะเลน้อย (จ.พัทลุง) เป็นต้น

2. พื้นที่ชุ่มน้ำชายฝั่งทะเลหรือน้ำเค็ม ประเทศไทยมีชายฝั่งทะเลยาวมากถึง 3,010 กิโลเมตร (ราชบัณฑิตยสถาน, 2557 : 65) จึงมีพื้นที่ชุ่มน้ำชายฝั่งทะเลมากและ

หลากหลาย ได้แก่ ปากแม่น้ำ แหล่ม อ่าว เกาะ สันดอน แนวปะการัง ชายหาด หาดเลน ป่าชายเลน และปะการัง โดยมีพื้นที่ชุ่มน้ำที่เป็นทะเล ชายฝั่งทะเล และปากแม่น้ำ ไม่น้อยกว่า 1,256 แห่ง มีพื้นที่รวม 20,184.435 ตารางกิโลเมตร (12,615,271.875 ไร่) (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542 : 16) พื้นที่ชุ่มน้ำชายฝั่งทะเลหรือน้ำเค็มประกอบด้วยพื้นที่น้ำกร่อยและน้ำเค็มที่สำคัญมีดังนี้

2.1 พื้นที่ชุ่มน้ำที่เป็นน้ำกร่อย ได้แก่ พื้นที่แหล่งน้ำ และแม่น้ำที่มีทางน้ำเชื่อมต่อกับทะเลน้ำเค็ม เช่น ทะเลสาบสงขลา (จ.สงขลา-จ.พัทลุง) ปากแม่น้ำเจ้าพระยา (จ.สมุทรปราการ) ปากแม่น้ำท่าจีน (จ.สมุทรสาคร) ปากแม่น้ำแม่กลอง (จ.สมุทรสงคราม) ปากแม่น้ำบางปะกง (จ.ฉะเชิงเทรา) ปากแม่น้ำระยอง (จ.ระยอง) ปากแม่น้ำประแสร์ (จ.ระยอง) ปากแม่น้ำจันทบุรี (จ.จันทบุรี) ปากแม่น้ำเพชรบุรี (จ.เพชรบุรี) ปากแม่น้ำปราณบุรี (จ.ประจวบคีรีขันธ์) ปากแม่น้ำกระบือ (จ.ระนอง) ปากแม่น้ำตรัง (จ.ตรัง) ปากแม่น้ำชุมพร (จ.ชุมพร) ปากแม่น้ำตาปี (จ.สุราษฎร์ธานี) ปากแม่น้ำปากพนัง (จ.นครศรีธรรมราช) ปากคลองเทพา (จ.สงขลา) ปากแม่น้ำสาขบุรี (จ.ปัตตานี) ปากแม่น้ำปัตตานี (จ.ปัตตานี) ปากแม่น้ำโก-ลก (จ.นราธิวาส) เป็นต้น

2.2 พื้นที่ชุ่มน้ำที่เป็นน้ำเค็ม ได้แก่ ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของอ่าวไทย (จ.สมุทรปราการ-จ.ตราด) ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของอ่าวไทย (กรุงเทพมหานคร-จ.นราธิวาส) ชายฝั่งทะเลด้านทะเลอันดามัน (จ.ระนอง-จ.สตูล) และพื้นที่ชายฝั่งและรอบ ๆ เกาะหรือหมู่เกาะในทะเลอ่าวไทย เช่น เกาะสีชัง เกาะเสม็ด เกาะช้าง เกาะกูด เกาะสมุย เกาะพะงัน หมู่เกาะชุมพร หมู่เกาะอ่างทอง เกาะเต่า เป็นต้น และทะเลอันดามัน เช่น เกาะภูเก็ต เกาะตะรุเตา เกาะอาดัง เกาะราวี เกาะตะลิ่ง เกาะลันตาใหญ่ เกาะยาวใหญ่ เกาะคอเขา เกาะพระทอง เกาะพะยাম เกาะทรายดำ เกาะปู หมู่เกาะสุรินทร์ หมู่เกาะสิมิลัน เป็นต้น

3. พื้นที่ชุ่มน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้น ที่สำคัญได้แก่ พื้นที่เกษตรกรรม เช่น นาข้าว (ทุกภูมิภาค) นากระเจ็บ (จ.ชัยนาท จ.สิงห์บุรี จ.อ่างทอง จ.สุพรรณบุรี) นาบัว (จ.ปทุมธานี จ.นครปฐม) นาเกลือ (จ.สมุทรสาคร จ. สมุทรสงคราม จ. เพชรบุรี) เป็นต้น และพื้นที่แหล่งน้ำ เช่น เขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชล (จ.เชียงใหม่) เขื่อนภูมิพล (จ.ตาก) เขื่อนสิริกิติ์ (จ.อุตรดิตถ์) เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ (จ.ลพบุรี) เขื่อนศรีนครินทร์ (จ.กาญจนบุรี) เขื่อนสิรินธร (จ.อุบลราชธานี) เขื่อนจุฬาภรณ์ (จ.ชัยภูมิ) เขื่อนน้ำพุง (จ.สกลนคร) เขื่อนลำปาว (จ.กาฬสินธุ์) เขื่อนรัชชประภา (จ.สุราษฎร์ธานี) เขื่อนบางลาง (จ.ยะลา)

อ่างเก็บน้ำห้วยมะนาว (จ.เชียงใหม่) อ่างเก็บน้ำแม่ตำหลวง (จ.ลำปาง) อ่างเก็บน้ำพระปรอง (จ.สระแก้ว) อ่างเก็บน้ำบางพระ (จ.ชลบุรี) อ่างเก็บน้ำดอกกราย (จ.ระยอง) อ่างเก็บน้ำคลองดินแดง (จ.นครศรีธรรมราช) อ่างเก็บน้ำป่าพะยอม (จ.พัทลุง) อ่างเก็บน้ำบางเหนียวดำ (จ.ภูเก็ต) คลองระพีพัฒน์ (จ.พระนครศรีอยุธยา) คลองแสนแสบ (กรุงเทพฯ- จ.ฉะเชิงเทรา) คลองบางกอกใหญ่ คลองผดุงกรุงเกษม คลองมหานาค คลองเปรมประชากร (กรุงเทพฯ) คลองทวีวัฒนา (กรุงเทพฯ-จ.นนทบุรี-จ.นครปฐม) คลองดำเนินสะดวก (จ.สมุทรสาคร-จ.ราชบุรี-จ.สมุทรสงคราม) คลองรังสิตประยูรศักดิ์ (จ.ปทุมธานี-จ.นครนายก) คลองบางบัวทอง (จ.นนทบุรี) คลองลำโรง (จ.สมุทรปราการ-จ.ฉะเชิงเทรา) คลองลัดโพธิ์ (จ.สมุทรปราการ) เป็นต้น

ปัจจุบัน พื้นที่ชุ่มน้ำของประเทศไทยได้รับการคุกคามอย่างหนักจากการพัฒนา และนำมาใช้ประโยชน์เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การอุปโภคบริโภค การเพาะปลูก การเลี้ยงปศุสัตว์ การประมง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การชลประทาน การคมนาคมขนส่ง การผลิตทางอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว การศึกษา เป็นต้น ไม่ว่า จะเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำธรรมชาติหรือที่สร้างขึ้นต่างก็ได้รับการคุกคามจนเกิดปัญหา ความเสื่อมโทรม และสูญเสีย ทั้งที่เห็นได้ชัด และไม่อาจเห็นได้ มีทั้งที่สูญหาย และเสื่อมโทรมอย่างช้า ๆ และอย่างรวดเร็ว ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพจำนวนมาก อันอาจเป็นผลมาจากขาดความรู้ความเข้าใจ รู้เท่าไม่ถึงการณ์ และไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญ ทั้งที่พื้นที่ชุ่มน้ำมีคุณค่าและความสำคัญต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติอย่างอนันต์

คุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำ

พื้นที่ชุ่มน้ำมีคุณค่าและความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของคนไทย อีกทั้งมีความสำคัญต่อ สัตว์ พืช สภาพธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม ซึ่งสามารถนำเสนอให้เห็นได้ดังนี้

1. เป็นแหล่งและให้น้ำเพื่อใช้รักษาร่างกายและชีวิตของมนุษย์ ในร่างกายมนุษย์จะมีน้ำเป็นส่วนประกอบอยู่ถึงร้อยละ 70 ของน้ำหนักตัว หรือประมาณ 2 ใน 3 ของน้ำหนักร่างกาย (เสนอ อินทรสุขศรี, 2541 : 9) โดยประกอบในโลหิต เนื้อเยื่อ กล้ามเนื้อ กระดูก เซลล์ต่าง ๆ เป็นต้น และน้ำยังทำหน้าที่ต่าง ๆ เช่น ช่วยละลาย ลำเลียง

สารอาหาร และออกซิเจนไปเลี้ยงส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ช่วยย่อยอาหาร และดูดซึมสารอาหาร ช่วยขับถ่ายสาร และของเสียออกจากร่างกาย ช่วยรักษาระดับอุณหภูมิของร่างกายให้อยู่ในระดับปกติ ช่วยสร้างเซลล์และซ่อมบำรุงเซลล์ ช่วยหล่อลื่นอวัยวะต่าง ๆ ที่มีการเคลื่อนไหว ช่วยชำระล้างร่างกายให้สะอาด สดชื่น และรู้สึกผ่อนคลาย เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสัตว์และพืชใช้ในการเจริญเติบโต

2. ให้น้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภค น้ำเป็นสิ่งจำเป็นที่มนุษย์ต้องใช้น้ำดื่ม และใช้ในครัวเรือนประมาณ 100 ลิตรต่อคนต่อวัน หรือ 35 ลูกบาศก์เมตรต่อคนต่อปี (นัยนา นิยมวัน, 2548 : 36) แล้วมนุษย์ยังนำน้ำมาใช้สอยในกิจวัตรและกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การประกอบอาหาร การอาบน้ำและชำระล้างร่างกาย การซักผ้า การล้างถ้วย แก้ว จาน ชาม และช้อน การรดและล้างห้องน้ำ การล้างรถและโรงรถ การรดต้นไม้ การล้างผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น

3. เป็นแหล่งและให้น้ำเพื่อใช้ทำเกษตรกรรม ทั้งด้านการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การประมง และการป่าไม้ ดังนี้

3.1 การเพาะปลูก จำเป็นต้องใช้น้ำในการเตรียมพื้นที่ปลูก และพืชโดยทั่วไปประกอบด้วยน้ำประมาณ ร้อยละ 80 โดยน้ำหนักน้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ทำให้เซลล์พืชมีความเต่ง เป็นตัวทำปฏิกิริยา ทางเคมีของกระบวนการสร้างอาหารของพืช จำเป็นต่อการงอกของเมล็ดพืช ควบคุมอุณหภูมิของดินพืช น้ำเป็นส่วนประกอบอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของพืช ได้แก่ รากแครอท มีน้ำอยู่ประมาณร้อยละ 82 ใบผักกาดหอม และใบกะหล่ำปลี มีน้ำร้อยละ 70-95 ผลแตงโม ผลส้ม และผลมะเขือเทศ มีน้ำประมาณร้อยละ 90-95 และเมล็ดข้าวโพด เมล็ดข้าวฟ่าง และเมล็ดถั่ว มีน้ำประมาณร้อยละ 10-15 (ดิเรก ทองอร่าม, 2529 : 239-241) ผัก และผลไม้มีน้ำเป็นส่วนประกอบระหว่างร้อยละ 80-89 (นิวัติ เรืองพานิช, 2556 : 162) โดยพืชแต่ละชนิดมีความต้องการน้ำมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับชนิดของพืช สภาพอากาศ และชนิดของดิน เช่น การปลูกผักให้ได้ 1 กิโลกรัม โดยเฉลี่ยแล้วต้องการน้ำอย่างน้อย 3 ลิตร (นัยนา นิยมวัน, 2548 : 36) การปลูกข้าว กข. พื้นที่ 1 ไร่ ต้องการใช้น้ำประมาณ 1,083-1,171 ลูกบาศก์เมตร การปลูกแตงโม 1 ไร่ ต้องการใช้น้ำประมาณ 642-707 ลูกบาศก์เมตร (กรมชลประทาน, 2542 : 74-78, 80) เป็นต้น

3.2 การเลี้ยงสัตว์ สัตว์มีความจำเป็นต้องใช้น้ำเพื่อให้ระบบการทำงานในร่างกายดำเนินต่อไปได้ และน้ำเป็นส่วนประกอบในร่างกายด้วย ดังนั้นในการเลี้ยง

สัตว์จึงต้องมีน้ำ หรือแหล่งน้ำซึ่งสัตว์แต่ละชนิดมีความต้องการใช้น้ำในปริมาณแตกต่างกัน เช่น เลียงแกะต้องการน้ำ 5-7 ลิตร/วัน/ตัว เลียงม้าต้องการน้ำ 38 ลิตร/วัน/ตัว เลียงวัวเนื้อต้องการน้ำ 46 ลิตร/วัน/ตัว เลียงวัวนมต้องการน้ำ 95-114 ลิตร/วัน/ตัว (นัยนา นิยมวัน, 2548 : 37) เลียงควายต้องการน้ำ 50 ลิตร/ตัว/วัน เลียงหมูต้องการน้ำ 15 ลิตร/ตัว/วัน เลียงห่านต้องการน้ำ 0.20 ลิตร/ตัว/วัน เลียงไก่ และเป็ดต้องการน้ำ 0.15 ลิตร/วัน/ตัว (ดิเรก ทองอร่าม, 2542 : 112)

3.3 การประมง น้ำจะมีบทบาทสำคัญ ทั้งในด้านเป็นแหล่งทำการประมง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย และแหล่งอาหารให้สัตว์น้ำ ซึ่งผลผลิตที่ได้จากการประมงจะเป็นแหล่งอาหาร และแหล่งรายได้ที่สำคัญของมนุษย์

3.4 การป่าไม้ น้ำมีความจำเป็นต่อการเจริญเติบโตของต้นไม้ในป่าทุกประเภท ทั้งป่าไม้ที่อยู่บนภูเขา เนินเขา หุบเขา ที่ราบ ริมแหล่งน้ำ พื้นที่ลุ่มน้ำขัง พื้นที่พุ่มปากแม่น้ำหรือชายทะเล ซึ่งผลผลิตจากป่าทุกประเภทมีคุณค่าและความสำคัญต่อมนุษย์ทั้งสิ้น

4. เป็นแหล่งและให้น้ำเพื่อใช้ในการอุตสาหกรรม ในกระบวนการผลิตส่วนใหญ่ต้องใช้น้ำ เช่น ใช้หล่อทำความเย็น เป็นตัวเร่งปฏิกิริยาเคมี เป็นวัตถุดิบ เป็นตัวให้พลังงาน ใช้ล้างวัตถุดิบ บรรจุภัณฑ์ สิ่งสกปรกในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ปริมาณของการใช้น้ำจะแตกต่างกันไปตามประเภท วิธีการ และกำลังการผลิต อุตสาหกรรมการผลิตแต่ละประเภทต้องการใช้น้ำแตกต่างกัน ดังเช่น ยางรถยนต์ 4 เส้น ใช้น้ำ 760,000 ลิตร รถยนต์ขนาดเล็ก 1 คัน ใช้น้ำมากกว่า 450,000 ลิตร ไยสังเคราะห์ 1 ตัน (1,000 กิโลกรัม) ใช้น้ำ 140,000 ลิตร กระดาษหนัก 1 ตัน ใช้น้ำ 90,000 ลิตร ขนบแป้ง 1 ตัน ใช้น้ำ 4,000 ลิตร เบียร์ 1 ลิตร ใช้น้ำ 350 ลิตร ปูนซีเมนต์ 1 ถุง ใช้น้ำ 180 ลิตร กลั่นน้ำมัน 1 ลิตร ต้องใช้น้ำ 70 ลิตร (กันสตัน, 2534 : 40-41) อลูมิเนียม 1 ตัน ใช้น้ำ 600,000 ลิตร เยื่อกระดาษ 1 ตัน ใช้น้ำ 250,000 ลิตร (นิวัติ เรืองพานิช, 2556 : 161-162) เหล็ก 1 ตัน ใช้น้ำ 4.3 ตัน ผลิตหนัง 1 ตัน ต้องใช้น้ำ 50 ตัน (ยศ สันตสมบัติ, 2537 : 17)

5. เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหาร โดยแหล่งน้ำเป็นปัจจัยสำคัญอันดับแรก และดินเป็นปัจจัยสำคัญอันดับสองที่มีการเลือกตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากน้ำเป็นสิ่งจำเป็นต่อการอุปโภคและบริโภค และดินเหมาะแก่การเกษตร (นำพวลัย กิจรักษ์กุล, 2528 : 14) พื้นที่ชุ่มน้ำตามธรรมชาติส่วนใหญ่จะมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งดินและน้ำ

จึงเป็นแหล่งผลิตอาหาร ทั้งที่ได้จากพืช และสัตว์นานาชนิด ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่มนุษย์ และสัตว์ต้องใช้อุปโภคและบริโภค บริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำจึงมักเป็นแหล่งที่มนุษย์เลือกใช้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย (สมชาย เลี้ยงพรพรรณ, 2556 : 6) และเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญ ดังที่โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำนานาชาติประจำประเทศไทยระบุว่า พื้นที่ชุ่มน้ำเป็นแหล่งผลิตข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักของมนุษย์กว่าครึ่งโลก และเป็นแหล่งผลิตสัตว์น้ำที่เป็นโปรตีนที่สำคัญ โดยปลาที่บริโภคกันทั่วโลกสองในสามได้มาจากพื้นที่ชุ่มน้ำชายฝั่ง (โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำนานาชาติประจำประเทศไทย. ม.ป.ป. : ไม่มีเลขหน้า)

6. เป็นแหล่งและให้น้ำเพื่อใช้ในการคมนาคมขนส่ง จากรายงานสถิติการขนส่งสินค้าทางน้ำบริเวณเมืองท่าชายทะเล ปีพ.ศ. 2557 มีปริมาณเรือทั้งขาเข้าและขาออกรวม 130,802 เที่ยวลำ และมีปริมาณสินค้าทั้งขาเข้าและขาออกรวม 229,785,431.771 ตัน (กรมเจ้าท่า, 2558 : 12) ถึงแม้ปัจจุบันจะมีการคมนาคมขนส่งทางบก และทางอากาศ ขยายตัวมากขึ้นก็ตาม การคมนาคมขนส่งทางน้ำยังคงมีความสำคัญต่อมนุษย์มาโดยตลอด เนื่องจากมีข้อได้เปรียบคือ สามารถใช้ขนส่งสินค้าขนาดใหญ่ และน้ำหนักมาก ได้ปริมาณมาก ๆ ประหยัดค่าใช้จ่าย และพลังงาน ช่วยแก้ปัญหาการจราจร และลดมลภาวะทางอากาศ และที่สำคัญช่วยลดภาระและค่าใช้จ่ายในการสร้างถนน และช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์คูคลองในพื้นที่ชุ่มน้ำได้อย่างมากด้วย

7. เป็นแหล่งและให้น้ำเพื่อใช้ในการผลิตพลังงานไฟฟ้า บริเวณที่เป็นแหล่งผลิตไฟฟ้าพลังน้ำจะต้องเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีน้ำไหล พลังงานไฟฟ้าจากน้ำเกิดขึ้นเมื่อน้ำไหลจะก่อให้เกิดพลังงานจลน์ (kinetic energy) ขึ้น และนำไปใช้หมุนกังหันหรือใบพัด เครื่องกำเนิดไฟฟ้าจะทำให้ได้พลังงานไฟฟ้ามาใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น ระหว่างปี พ.ศ. 2547-2556 ประเทศไทยใช้พลังงานผลิตกระแสไฟฟ้าได้รวมทั้งสิ้น 70,347 ล้านกิโลวัตต์/ชั่วโมง หรือเฉลี่ยปีละ 7,034 ล้านกิโลวัตต์/ชั่วโมง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2558 : 355) พลังงานไฟฟ้าจากพลังน้ำจึงมีบทบาทในฐานะเป็นแหล่งผลิตพลังงานทดแทนให้กับมนุษย์เพิ่มขึ้น เนื่องจากมีต้นทุนการผลิตต่ำ และไม่ก่อให้เกิดปัญหามลภาวะทางอากาศ นอกจากนี้ เมื่อทำให้น้ำได้รับความร้อนมาก ๆ ยังก่อให้เกิดแรงดันไอน้ำ ซึ่งนำไปใช้ในเครื่องจักรกลของโรงงานอุตสาหกรรม โรงสีข้าว เครื่องจักรหัวรถไฟ หรือเรือกลไฟ

8. เป็นแหล่งกักเก็บน้ำและป้องกันน้ำท่วม น้ำฝนที่ตกลงบนแผ่นดินจะไหลจากพื้นที่ตอนบนของลุ่มน้ำลงสู่ที่ต่ำกักเก็บอยู่ในพื้นที่ชุ่มน้ำต่าง ๆ เช่น แม่น้ำ ลำธาร

ลำคลอง หนอง บึง บ่อ สระ ทะเลสาบ เขื่อน อ่างเก็บน้ำ เป็นต้น ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2552 ประเทศไทยมีพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งหมด 5112,107 ตารางกิโลเมตร มีปริมาณน้ำ 707,327 ล้านลูกบาศก์เมตร และมีปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ 55,990 ล้านลูกบาศก์เมตร (สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2553 : 101,103) ซึ่งน้ำที่กักเก็บไว้จะอำนวยประโยชน์ต่อการอุปโภคบริโภค เกษตรกรรม อุตสาหกรรม การคมนาคมขนส่ง และกิจกรรมต่าง ๆ ได้อีกมากมาย และโดยที่พื้นที่ชุ่มน้ำเป็นแหล่งรับน้ำและเป็นทางไหลผ่านของน้ำ ทั้งไหลผ่านตลอดเวลาและบางฤดูกาลหรือบางช่วงเวลา จึงมีบทบาทสำคัญในการป้องกัน บรรเทา และควบคุมปัญหาน้ำท่วมฉับพลันหรือน้ำท่วมสูงมาก ที่จะเกิดกับพื้นที่ตัวเมือง ชุมชน ย่านการค้าและอุตสาหกรรม สถานที่ราชการ สถานศึกษา แหล่งท่องเที่ยว พื้นที่เกษตรกรรม และพื้นที่โดยรอบ

9. เป็นแหล่งและให้น้ำเพื่อป้องกันน้ำเค็มไม่ให้รุกเข้ามาในแผ่นดิน น้ำฝนที่ตกลงบนแผ่นดิน ส่วนหนึ่งจะไหลไปตามทางน้ำต่าง ๆ ออกสู่ทะเลหรือชายฝั่ง อีกส่วนหนึ่งจะซึมลงสู่ชั้นน้ำใต้ดินในพื้นที่ชุ่มน้ำต่าง ๆ ซึ่งน้ำจืดทั้งสองส่วนดังกล่าว จะช่วยผลักดันน้ำทะเลมิให้รุกเข้ามาตามลำน้ำต่าง ๆ ที่เชื่อมต่อกับทะเล (สมชาย เลี้ยงพรพรรณ, 2556 : 6) นอกจากนี้บริเวณที่เป็นดินที่อยู่ต่ำติดชายทะเลจะมีน้ำจืดซึมลงอัดเป็นเหมือนลิ่มดันน้ำเค็มที่อยู่ด้านล่างไม่ให้ซึมขึ้นมาที่ผิวดิน (นิธิ ฤทธิพรพันธุ์. ม.ป.ป. : 14) อันเป็นประโยชน์ต่อประชากรและพื้นที่เกษตรกรรมบริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งหรือปากแม่น้ำ

10. ช่วยป้องกันและรักษาเสถียรภาพของชายฝั่ง พืชที่ขึ้นในพื้นที่ชุ่มน้ำจะป้องกันหรือลดการพังทลายของดินชายทะเล ชะวากทะเล และริมฝั่งแม่น้ำได้ โดยรากพืชจะยึดดินให้อยู่ตัว เกิดซากพืชทับถม สลายแรงกระแทกจากคลื่นและกระแสน้ำ และดักจับตะกอน (นิธิ ฤทธิพรพันธุ์. ม.ป.ป. : 18) บริเวณริมฝั่งทะเล ทะเลสาบ แม่น้ำ หรือคลอง ส่วนมากจะปกคลุมด้วยพืชพรรณ ซึ่งช่วยป้องกันชายฝั่งถูกกัดเซาะพังทลายจากลมพายุ คลื่น กระแสน้ำ และน้ำขึ้นน้ำลง นอกจากนี้ยังช่วยยึดเกาะตะกอน ดิน ททราย ทำให้ชายฝั่งออกและช่วยลดความเสียหายจากลมพายุหมุน และคลื่นสึนามิที่เคลื่อนเข้าปะทะชายฝั่ง (สมชาย เลี้ยงพรพรรณ, 2556 : 8)

11. เป็นแหล่งพลังงานชีวมวล โดยที่ประเทศไทยมีที่ตั้งอยู่ระหว่างละติจูด 50° 36' 50" เหนือ และ 20° 27' 50" เหนือ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2557 : 3) ทำให้มีภูมิอากาศร้อนและร้อนชื้นตลอดปี จึงมีพืชพรรณนานาชนิดขึ้นอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะใน

พื้นที่ชุ่มน้ำ เช่น พื้นที่ป่าชายหาด ป่าชายเลน ป่าพรุ ป่าบึงป่าทาม พืชน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้พื้นที่ชุ่มน้ำส่วนใหญ่เป็นแหล่งผลิตทางการเกษตรและพืชพรรณนานาชนิด ซึ่งให้ชีวมวลมาใช้ให้พลังงานความร้อน เช่น ต้นไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ วัชพืช เศษไม้ หรือพืชน้ำ เป็นเชื้อเพลิง เป็นต้น และให้ชีวมวลมาใช้ผลิตก๊าซชีวภาพ เอทานอล และไบโอดีเซล (สมชาย เลี้ยงพรพรรณ, 2556 : 9)

12. เป็นแหล่งกักเก็บธาตุอาหาร พื้นที่ชุ่มน้ำมีลักษณะกายภาพบางอย่างทำให้น้ำไหลช้าลง ธาตุอาหารพืชที่ถูกพัดพามากับน้ำและตะกอนจะตกทับถมลงด้วย ธาตุอาหารที่สำคัญที่พบได้ทั่วไป ได้แก่ ปุ๋ยของพื้นที่เกษตรกรรม จากชุมชน และโรงงานอุตสาหกรรม (นิธิ ฤทธิพรพันธุ์, ม.ป.ป. : 23) รวมทั้งจากแหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และเศษวัสดุอินทรีย์ ทำให้พืชพรรณ และสัตว์ภายในพื้นที่ชุ่มน้ำ สามารถนำธาตุอาหารดังกล่าวมาใช้เพื่อการเจริญเติบโต ซึ่งช่วยให้เกิดผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น และยังช่วยให้คุณภาพน้ำดีขึ้นด้วย (สมชาย เลี้ยงพรพรรณ, 2556 : 7)

13. ช่วยรักษาความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ พื้นที่ชุ่มน้ำจะชะลอการไหลของน้ำ ดักจับตะกอน ธาตุอาหารและมวลชีวภาพที่ไหลบ่าหรือพัดพามามากับพื้นที่สูงตอนบนก่อนลงสู่พื้นที่ลุ่มต่ำของกลุ่มน้ำหรือก่อนออกสู่ทะเล จากการศึกษาการกระจายของพืชน้ำในบริเวณทะเลน้อยพบพืชน้ำถึง 60 ชนิด เช่น ลำพู เสม็ด จาก โกงกาง อ้อ แห้ว กกสามเหลี่ยม กกอีลิปต์ รูปฤๅษี กะเม็ง กระจูด โสน เทียนนา บอน ผักบุ้ง ตาลปัตรฤๅษี สันตะวา แพงพวยน้ำ บัวสาย บัวหลวง สาหร่าย จอก ผักตบชวา เป็นต้น (สมชาย เลี้ยงพรพรรณ และสุภาณี เลี้ยงพรพรรณ, 2548 : 30-31) พืชน้ำดังกล่าว จะช่วยชะลอความเร็วของน้ำ กักเก็บตะกอน และธาตุอาหาร อันเป็นการเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ระบบนิเวศโดยรอบ และบริเวณใกล้เคียง นอกจากนี้ยังช่วยดักจับกักเก็บสารพิษหลายชนิดที่พัดพามากับน้ำ และตะกอนไว้ ช่วยลดอันตรายที่จะเกิดกับระบบนิเวศ และช่วยรักษาสมดุลของภูมิอากาศท้องถิ่นได้ด้วย (สมชาย เลี้ยงพรพรรณ, 2556 : 8)

14. เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสายพันธุ์พืชและสัตว์ประจำถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำเป็นที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์ประจำถิ่นหลายชนิด ตัวอย่างเช่น บัวผุด ปาล์มเจ้าเมืองถลาง และปาล์มราหู พบในอุทยานแห่งชาติเขาสก (จ.สุราษฎร์ธานี) พลับพลึงธาร พบในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา (จ.ระนอง) นกเจ้าฟ้าหญิงสิรินธร พบที่บึงบอระเพ็ด (จ.นครสวรรค์) กบเกาะช้าง พบที่อุทยานแห่งชาติเกาะช้าง (จ.ตราด) กบเขา

สอยดาว และอิงกรายเขาสอยดาว พบที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว (จ.จันทบุรี) อึ่งก้นขีด พบที่อุทยานแห่งชาติปางสีดา (จ.สระแก้ว) ปูทูลกระหม่อม พบที่ดูลำพัน (จ.มหาสารคาม) ตะพาบบ้านลาย พบที่แม่น้ำแม่กลอง (จ.กาญจนบุรี) หอยหลอด พบที่ดอนหอยหลอด (จ.สมุทรสงคราม) ปลาบึก และปลาชิวแควสามจุด พบในแม่น้ำโขง เป็นต้น (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542 : 65, 87, 111, 117, 231, 277, 292) อันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสายพันธุ์ที่มีลักษณะเด่นซึ่งเป็นที่ต้องการในเชิงพาณิชย์ และเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญมาก

15. เป็นแหล่งความหลากหลายทางชีวภาพ พื้นที่ชุ่มน้ำเป็นแหล่งที่รวมความหลากหลายทางชีววิทยาทั้งในเชิงจำนวนองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต แหล่งพันธุกรรม เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยหากินและแพร่ขยายพันธุ์พืชและสัตว์นานาชนิด (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542 : 38) รวมทั้งเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ ดังเช่น ในป่าเสม็ดมีพืชอาหารที่สำคัญคือ เห็ดเสม็ด ผักบู่ บัวสาย และสาหร่าย และสัตว์ที่เป็นอาหาร เช่น นกเป่า น่าน้ำ หนูงู หมูป่า กระรอก เต่า ตะพาบน้ำ กบ ปลาช่อน ปลาชะโด ปลากะพง ปลาดุก ปลาสลัด ปลาสลิด ปลาแขยง ปลาไหล ปลากะดี ปลากดเหลือง เป็นต้น นอกจากเป็นแหล่งอาหารแล้ว ยังเป็นแหล่งน้ำ แหล่งพลังงานชีวมวล แหล่งให้ไม้ปลูกสร้างบ้านเรือน ให้พืชสมุนไพร ช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติและระบบนิเวศ (สมชาย เลี้ยงพรพรรณ, 2556 :14-16) ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพจึงมีความสำคัญต่อชีวิตประจำวัน ความเป็นอยู่ของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชุ่มน้ำและพื้นที่โดยรอบ และมีความสำคัญต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคมโดยรวมของชาติ

16. เป็นแหล่งกำเนิดชุมชนและอารยธรรมของมนุษย์ พื้นที่ชุ่มน้ำส่วนมากจะมีดินและน้ำอุดมสมบูรณ์ อันเป็นสิ่งจำเป็นที่มนุษย์ต้องใช้ในการอุปโภคบริโภค การเพาะปลูก การเดินทางติดต่อค้าขาย จึงนิยมเลือกตั้งบ้านเรือนอยู่ตามริมแหล่งน้ำ และมีวิธีการดำรงชีพที่พัฒนาตัวขึ้นจากเกษตรกรรมขยายตัวจนเป็นหมู่บ้าน ชุมชน และเมือง จนกลายเป็นแหล่งอารยธรรมสำคัญ ดังเช่น อารยธรรมเมโสโปเตเมียตั้งอยู่ระหว่างลุ่มน้ำไทกริสและยูเฟรติส อารยธรรมอียิปต์โบราณตั้งอยู่ที่ลุ่มน้ำไนล์ อารยธรรมอินเดียตั้งอยู่ที่ราบลุ่มน้ำสินธุและคงคา อารยธรรมจีนตั้งอยู่ที่ราบลุ่มน้ำฮวงโหและแยงซีเกียง เป็นต้น (สมชาย เลี้ยงพรพรรณ, 2556 : 6)

17. เป็นแหล่งมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม และมรดกโลก พื้นที่ชุ่มน้ำมี

ความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรม ซึ่งมีคุณค่าสูง มีความสวยงาม และความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในหลาย ๆ ด้าน ได้แก่ สภาพธรรมชาติ ภูมิทัศน์ พืชพรรณนานาชนิด สัตว์ป่า ทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำนานาชนิด โดยเฉพาะเป็นแหล่งรวมนกน้ำชนิดต่าง ๆ และเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของมนุษย์โลก รวมทั้งยังเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรม วัฒนธรรม และประเพณีที่สืบทอดกันมาของมนุษย์โลก (สมชาย เลี้ยงพรพรรณ, 2556 : 7-8) แหล่งมรดกโลกของไทยที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุ่มน้ำ ได้แก่ นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่-ห้วยขาแข้ง แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง และป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ๋

18. เป็นแหล่งและให้น้ำเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา และประเพณีนิยม เช่น น้ำถวายพระสงฆ์และพระพุทธรูป น้ำพระพุทธรณ์หรือน้ำมนต์ น้ำมูรธาภิเษก พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ประเพณีสงกรานต์ การรดน้ำดำหัว การไหลเรือไฟ การแห่เรือ การอุ้มพระดำน้ำ การลอยอังคาร เป็นต้น พื้นที่ชุ่มน้ำมีคุณค่าความสำคัญต่อคนไทยอย่างยิ่ง ดังที่สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2542 : 37) กล่าวว่า วิถีชีวิตคนไทยตั้งถิ่นฐานชุมชนไปตามแนวลำน้ำ วัดวาอารามตั้งอยู่สองฝั่งแม่น้ำ วัฒนธรรมประเพณีไทยของคนในภาคกลางและภาคตะวันออก เช่น ประเพณีลอยกระทง ชักพระ การโยนบัว-รับบัว การแข่งเรือ การเล่น-ร้องเพลงเรือ สักวา ดอกสร้อยเพลงอีแซว เป็นต้น ซึ่งล้วนต่างขาดพื้นที่ชุ่มน้ำไม่ได้ทั้งสิ้น

19. เป็นแหล่งและให้น้ำเพื่อใช้ในการกีฬาและการพักผ่อนหย่อนใจ น้ำและแหล่งช่วยก่อให้เกิดกีฬาหลายประเภท เช่น ว่ายน้ำ กระโดดน้ำ ดำน้ำ เรือใบ กระดานโต้คลื่น สกีนํ้า พายเรือ แข่งเรือ ตกปลา เป็นต้น และน้ำเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เช่น การเล่นน้ำชายทะเล หรือนํ้าตก การล่องแก่ง การพายเรือ หรือล่องเรือชมธรรมชาติ ดูนก หรือถ่ายภาพธรรมชาติ และวิถีชีวิตริมแม่น้ำหรือทะเลสาบ การชมแห่เรือหรือชมการแข่งเรือ เป็นต้น (สมชาย เลี้ยงพรพรรณ, 2556 : 5-6)

20. เป็นแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยว ในพื้นที่ชุ่มน้ำมีทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งด้านธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ พืชพรรณ สัตว์ป่า ดิน น้ำ อากาศ น้ำตก แม่น้ำ ลำธาร คลอง หนอง บึง ทะเลสาบ ชายฝั่งทะเล ชายหาด แหลม อ่าว เกาะ สันดอน คลื่น เป็นต้น และด้านวัฒนธรรม เช่น แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประวัติศาสตร์ ศาสนสถาน สุสาน ศิลปกรรม หัตถกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถี

ชีวิต ตลาดน้ำ พิพิธภัณฑสถานบ้าน (สมชาย เลียงพรพรรณ, 2556 : 7) กีฬาทางน้ำ หอชมวิว สวนสาธารณะ สวนน้ำ ถนน สะพาน อาคารเก่า สวนผลไม้ สวนไม้ดอกไม้ประดับ นาขั้นบันได นาข้าว นาบัว นาเกลือ บ่อตกปลา เป็นต้น

21. เป็นแหล่งศึกษาวิจัยทางวิชาการ ในพื้นที่ชุ่มน้ำมีทรัพยากรหลากหลาย สามารถใช้ประโยชน์ด้านการศึกษาวิจัยทางวิชาการสาขาต่าง ๆ ได้แก่ ธรรมชาติวิทยา นิเวศวิทยา ชีววิทยา ภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม อุทกศาสตร์ พฤษศาสตร์ วนศาสตร์ สัตววิทยา ปักษีวิทยา การท่องเที่ยว วัฒนธรรมศึกษา เป็นต้น (สมชาย เลียงพรพรรณ, 2556 : 7) และใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ หรือถ่ายทอดความรู้ เช่น พิพิธภัณฑสถานกลางแจ้ง พิพิธภัณฑสถานน้ำ พิพิธภัณฑสถานชีวิต พิพิธภัณฑสถานบ้าน ศูนย์วิจัยทรัพยากรชายฝั่ง ศูนย์วิจัยแลศึกษาธรรมชาติป่าพรุ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาปายายเลน เป็นต้น

22. เป็นแหล่งช่วยรักษาความปลอดภัย คนไทยรู้จักเลือกใช้แหล่งน้ำหรือทางน้ำธรรมชาติเป็นคูเมืองเพื่อป้องกันข้าศึกศัตรูที่จะมารุกราน ดังเช่น เมืองกรุงศรีอยุธยา และใช้การขุดเป็นคูน้ำ คลอง หรือสระน้ำล้อมที่อยู่อาศัยเพื่อใช้ป้องกันโจร ข้าศึกศัตรู หรือสัตว์ร้าย หรือขุดเป็นคลองระบายน้ำเพื่อป้องกันน้ำท่วม ดังเช่น คลองต่าง ๆ บริเวณทุ่งรังสิต และภาคกลางตอนล่าง รวมทั้งใช้คูหรือทางระบายน้ำเป็นแนวกันไฟ และใช้น้ำในการดับไฟหรือดับเพลิงในเขตชุมชนหรือเขตเมือง

23. ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ พื้นที่ชุ่มน้ำเป็นแหล่งรวมทรัพยากรต่าง ๆ เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เป็นต้น โดยเฉพาะทรัพยากรน้ำซึ่งเป็นทรัพยากรที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการผลิตในสาขาต่าง ๆ เช่น การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การประมง การป่าไม้ การอุตสาหกรรม การคมนาคมขนส่ง การพลังงาน การท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งต่างก็เป็นสาขาการผลิตที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งสิ้น (สมชาย เลียงพรพรรณ, 2556 : 8)

24. ช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติ พื้นที่ชุ่มน้ำมีทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศที่หลากหลายอันมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อมนุษย์และธรรมชาตินานัปการ การดำรงอยู่ของพื้นที่ชุ่มน้ำโดยไม่ถูกคุกคาม และการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำไว้ได้ จึงเป็นการช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน (สมชาย เลียงพรพรรณ, 2556 : 8)

บทสรุป

พื้นที่ชุ่มน้ำมีกำเนิดและวิวัฒนาการตามธรรมชาติและการสร้างสรรค์ของมนุษย์มาโดยลำดับ และจากลักษณะที่ตั้ง ภูมิประเทศ และภูมิอากาศ ซึ่งเป็นปัจจัยส่งเสริมการเกิดของพื้นที่ชุ่มน้ำ จึงทำให้ประเทศไทยมีพื้นที่ชุ่มน้ำตามธรรมชาติ ทั้งที่เป็นพื้นที่น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม และที่มนุษย์สร้างขึ้น พื้นที่ชุ่มน้ำดังกล่าว กระจาย และอยู่ใกล้ชิดกับประชากรไทยในทุกภูมิภาคของประเทศ พื้นที่ชุ่มน้ำจึงมีคุณค่าและความสำคัญอย่างยิ่งที่คนไทยควรรู้และเข้าใจ สรุปรวมให้เห็นได้ดังนี้

1. เป็นแหล่งให้น้ำเพื่อใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ได้แก่ รักษาร่างกายและชีวิต อุปโภค บริโภค เกษตรกรรม อุตสาหกรรม คมนาคมขนส่ง กีฬา ท่องเที่ยว พินิจกรรมและประเพณีนิยม

2. เป็นแหล่งผลิต ได้แก่ น้ำ อาหาร ธาตุอาหาร พลังงานไฟฟ้า พลังงานชีวมวล มรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ทรัพยากรการท่องเที่ยว ทรัพยากรธรรมชาติ และการศึกษาวิจัยทางวิชาการ

3. เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ได้แก่ มนุษย์ แหล่งกำเนิดชุมชนและอารยธรรม ความหลากหลายทางชีวภาพ สายพันธุ์พืชและสัตว์

4. ใช้ป้องกันและรักษาความปลอดภัย ได้แก่ การกักเซาะชายฝั่ง การรุกเข้าของน้ำทะเล การเกิดน้ำท่วม การป้องกันข้าศึก ศัตรู ใจ และสัตว์ร้าย การเกิดไฟไหม้และดับเพลิง

5. ช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติ และพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

จากคุณค่าและความสำคัญดังกล่าว สมควรอย่างยิ่งที่คนไทยควรจะได้เรียนรู้และตระหนักถึงการให้ความสำคัญต่อการป้องกันและดูแลรักษาไม่ให้พื้นที่ชุ่มน้ำถูกคุกคามทำลาย หรือสูญหายไป การละเลยหรือปล่อยให้อุญเสียพื้นที่ชุ่มน้ำไป จะเกิดผลร้ายและความเสียหายอย่างมหันต์ ดังเช่น การเกิดน้ำท่วมใหญ่เมื่อปลายเดือนกรกฎาคม ปี พ.ศ. 2554 จนถึงเดือนมกราคม ปี พ.ศ. 2555 สร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนหลายล้านคนและเกิดความเสียหายหลายแสนล้านบาท

บรรณานุกรม

- กรมเจ้าท่า. (2558). รายงานสถิติการขนส่งสินค้าทางน้ำบริเวณเมืองท่าชายทะเล
ปี พ.ศ. 2557 ปีงบประมาณ 2558. กรุงเทพฯ : กลุ่มสถิติวิเคราะห์
สำนักแผนงาน กรมเจ้าท่า.
- กรมชลประทาน. (2542). สำนักอุทกวิทยาและบริหารน้ำ. กรุงเทพฯ :
สำนักอุทกวิทยาและบริหารน้ำ กรมชลประทาน.
- กันสตัน, บิลล์. (2534). น้ำ. แปลและเรียบเรียงจาก WATER โดย สุวิน บุศราคำ.
กรุงเทพฯ : เบสท์ บุ๊คส์.
- คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมปฐพีวิทยา. (2551). พจนานุกรมปฐพีวิทยา.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำนานาชาติประจำประเทศไทย. (ม.ป.ป.). พื้นที่ชุ่มน้ำ คุณค่า
บทบาท และหน้าที่. สงขลา : คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หาดใหญ่.
- ดิเรก ทองอร่าม. (2529). “ความต้องการน้ำของพืช,” ใน เกษตรยุคใหม่. กรุงเทพฯ :
ชมรมผู้เผยแพร่ความรู้การเกษตรแห่งประเทศไทย กรมวิชาการเกษตร.
- _____. (2542). “น้ำ : มหันตภัยในศตวรรษหน้า.” แม่โจ้ปริทัศน์. 1(4), 109-114.
- นัยนา นิยมวัน. (2548). วิธีแห่งน้ำ : ธารชีวิตแห่งโลก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
ประพันธ์สาส์น.
- นำพลย์ กิจรักษ์กุล. (2528). ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
โอเดียนสโตร์.
- นิติ ฤทธิพรพันธุ์. (ม.ป.ป.). คุณประโยชน์ของพื้นที่ชุ่มน้ำ. สงขลา : โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ
นานาชาติประจำประเทศไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หาดใหญ่.
- นิวัติ เรืองพานิช. (2556). การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : กองทุนจัดพิมพ์ตำราป่าไม้ คณะวนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2537). น้ำ 1360. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2549). พจนานุกรมศัพท์ภูมิศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.
พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.

- _____. (2557). **อักขรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย เล่ม 1 ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- สมชาย เลี้ยงพรพรรณ. (2556). “ป่าเสม็ด ... ป่าพรุที่ควรอนุรักษ์ไว้.” **วารสาร ภูมิศาสตร์.** 36 (3), 13-17.
- _____. (2556). เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษ เรื่อง **คุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำที่คนไทยควรรู้.** วันที่ 30 มกราคม 2556 ณ ห้องประชุม 13315 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ (โครงการสัปดาห์วันพื้นที่ชุ่มน้ำโลก วันที่ 28 มกราคม - 2 กุมภาพันธ์ 2556)
- _____. (2559). เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษ เรื่อง **ภูมิทัศน์ในพื้นที่ชุ่มน้ำที่ควรรู้.** วันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2559 ณ ห้องประชุม 13315 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ (โครงการสัปดาห์วันพื้นที่ชุ่มน้ำโลก วันที่ 1-5 กุมภาพันธ์ 2559)
- สมชาย เลี้ยงพรพรรณ และสุภาณี เลี้ยงพรพรรณ. (2548). “การศึกษาและการสร้างแผนที่แสดงการกระจายของพืชน้ำในบริเวณทะเลน้อย.” **วารสารมหาวิทยาลัยทักษิณ.** 8 (2), 24-43.
- สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. (2542). **ทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ และระดับชาติของประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : กลุ่มงานทรัพยากรชีวภาพ กองประสานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม.
- _____. (2552). **ความเข้าใจกับอนุสัญญาแรมซาร์.** พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : สำนักความหลากหลายทางชีวภาพ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- เสนอ อินทรสุขศรี. (2541). **น้ำในร่างกาย พลั่แห่งชีวิต.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ทอง.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2558). **รายงานสถิติรายปีประเทศไทย 2558.** กรุงเทพฯ : สำนักสถิติ-พยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- _____. (2553). **สถิติสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย พ.ศ. 2555.** กรุงเทพฯ : สำนักสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ.